

Вікторія Солощенко, канд. пед. наук, доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-5888-3796
DOI 10.24139/978-966-968-247-0/261-284

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ: ІННОВАЦІЙНИЙ ДОСВІД НІМЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇН

У публікації висвітлено особливості інтернаціоналізації університетської освіти в німецькомовних країнах на регіональному, національному та інституційному рівні. Окреслено стратегічні напрямки та механізми інтернаціоналізації університетської освіти в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейні та Люксембурзі.

Ключові слова: інтернаціоналізація університетської освіти, академічна мобільність студентів і викладачів, стратегія, інноваційний досвід, німецькомовні країни.

Постановка проблеми. На етапі входження української вищої освіти до європейського освітнього простору важливим є визначення власного стратегічного шляху розвитку на майбутнє. Приєднання України до Болонського процесу слугує потужним поштовхом до інноваційних змін у вітчизняній вищій школі, зокрема в таких сферах, як автономія університетів, академічна мобільність студентів і викладачів, інтернаціоналізація системи вищої освіти тощо. Подальші соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, рівноправне членство в європейському співтоваристві неможливо без інноваційного розвитку системи вищої освіти, у тому разі, її інтернаціоналізації.

Аналіз актуальних досліджень. На початку XXI століття в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейні та Люксембурзі на національному рівні спостерігається активізація академічної спільноти країн щодо впровадження окремих аспектів інтернаціоналізації освіти у роботу освітніх установ цих держав, що знаходить відображення у низці нормативних документів, зокрема у Законі «Про університети» (2002 р.) (Австрія) [26], у Законі «Про вищу освіту» (2002 р.) [27] (Німеччина), у Законі «Про розвиток університетів та координацію їх роботи у швейцарському секторі вищої освіти» (2009 р.) [7] (Швейцарія), у Законі «Про вищу освіту (2004 р.) [23] (Ліхтенштейн), у Законі «Про університет Ліхтенштейну» (2005 р.) [25] та у Національній доповіді Люксембургу щодо змін та нововведень в освітню галузь країни відповідно до вимог Болонського процесу у 2004–2005 рр., 2005–2007 рр., 2007–2009 рр. [5]).

Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах

Наголосимо, що у Німеччині серед провідних завдань дослідження інноваційного розвитку вищої школи потребує свого вирішення проблема її інтернаціоналізації. Про це свідчать наукові розвідки центру досліджень професійної та вищої освіти університету Кассель, науково-дослідного інституту Віттенберг (університет Халле-Хоф), центру розвитку системи вищої освіти країни у місті Гютерслох, центру інформаційних систем у галузі вищої освіти в Ганновері за підтримки Баварського державного інституту досліджень та прогнозування розвитку системи вищої освіти Німеччини, а також Німецької служби академічних обмінів (DAAD) [19].

Із 2001 року в Австрії окремі аспекти інноваційного розвитку системи вищої освіти в контексті її інтернаціоналізації стають предметом наукових пошуків дослідницької студії при Інституті інтердисциплінарних досліджень країни та університетах Інсбрука, Клагенфурта, Відня, а також Австрійської служби академічних обмінів країни (OeAD) [32]. Із 2004 року у Швейцарії вивчення перспектив розвитку інтернаціоналізації освіти є провідним завданням дослідної студії при університеті Санкт-Галлен та Національної служби академічних обмінів (MAROW) [29].

Метою дослідження є виявлення особливостей інтернаціоналізації університетської освіти в німецькомовних країнах.

Виклад основного матеріалу. На регіональному рівні, з метою регулювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти Організацією Економічного Співробітництва та Розвитку (2002 р.) було представлено типологію моделей інтернаціоналізованої навчальної програми, до складу якої входили такі різновиди:

- навчальна програма, традиційний зміст якої, доповнюється дисциплінами компаративної тематики (порівняльна освіта);

- навчальна програма, зміст якої передбачає формування іншомовної компетенції засобами іноземної мови, тобто викладання дисциплін курсу тільки іноземною мовою (інтеркультурна германістика, лінгвістика, стилістика, культурологія);

- навчальна програма, до тематичного змісту якої входять дисципліни з міжнародною тематикою (міжнародна освіта, філософія мови, міжнародна міграція);

- навчальна програма, зміст якої доповнюється професійно орієнтованими дисциплінами, які мають міжнародний попит (міжнародний менеджмент, юридична та банківська справи);

- навчальна програма, що складу якої входять змістові професійно визнані дисципліни, які сприяють отриманню міжнародної професійної

кваліфікації (міжнародні програми на здобуття ступенів «бакалавр», «магістр»);

- навчальна програма, що спрямована на отримання спільних або подвійних ступенів (європейський ступінь доктора філософських наук);

- навчальна програма, до складу якої входять інтердисциплінарні програми з комплексного вивчення певного регіону («локальні дослідження», що передбачають фундаментальне вивчення особливостей певного континенту (Європа, Азія та Латинська Америка);

- навчальна програма, що передбачає обов'язкове навчання (протягом семестру, триместру чи навчального року) у партнерському вищому навчальному закладі за кордоном (інтернаціоналізація університетської освіти);

- навчальна програма, тематичний зміст якої повною мірою орієнтований на іноземних студентів (інтернаціоналізована навчальна програма) [31].

Зауважимо, що першу інтернаціоналізовану навчальну програму «Навчальний курс міжнародного спрямування» було розроблено в Німеччині у 2004 році за сприяння Федерального міністерства освіти і досліджень країни. Ефективність цієї програми було проаналізовано у 2005 році на Постійній конференції ректорів вищих навчальних закладів.

У липні 2006 року Федеральний канцлер Німеччини А. Меркель (A. Merkel) запросила на першу інтеграційну зустріч на найвищому рівні представників усіх суспільних груп, яка стосувалася питання інтеграції та інтернаціоналізації. Результатом зустрічі став «Національний інтеграційний план» («Der Nationale Integrationsplan /Neue Wege – Neue Chancen/»), представлений у середині 2007 року, який містить чіткі цілі, а також 400 конкретних заходів державних і недержавних активістів з питання інтернаціоналізації студентської молоді. Наголосимо, що до важливих завдань цього проекту відносять інтегративний курс на підтримку вивчення німецької мови. У межах імміграційної політики заплановано створити мережу спонсорів, які мають підтримувати здобуття шкільної, професійної та вищої освіти дітьми й молоддю з іммігрантських родин. Крім того, спілки підприємців пообіцяли надавати молодим мігрантам кращі шанси для професійної освіти та подальшого працевлаштування [18].

У 2008 році на конференції ректорів вищих навчальних закладів Німеччини було презентовано директиви Федерального Міністерства освіти і досліджень Німеччини, у яких було висвітлено типи стратегій інтернаціоналізації університетської освіти у вишах країни, зокрема:

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

традиційний (Тип *A*), казуїстичний (Тип *B*) та стратегічний, або перспективний (Тип *C*), і визначено на цій основі стратегічні напрями інтернаціоналізації університетської освіти: інтернаціоналізація університетської освіти в межах гумбольдтіанської моделі університету, інтернаціоналізація університетської освіти в межах Болонського процесу та інтернаціоналізація університетської освіти в межах власних інноваційних проектів [10]. Установлено, що найбільш продуктивним є останній напрям, який дає змогу здійснювати університетам власну політику щодо інтернаціоналізації.

Аналіз офіційного документа «Роль Німеччини у глобалізованому освітньому просторі. Стратегії Федерального Міністерства освіти і досліджень країни щодо інтернаціоналізації науки і досліджень» (2008) уможливив визначення основної стратегії розвитку вищої освіти для університетів країни, що полягає у глобалізаційному поширенні німецької мови та культури в університетах світу [39, с. 2–29]. Причому механізмом її реалізації стає міжнародна освітньо-пропагандистська діяльність DAAD, що полягає у встановленні партнерських контактів з Міністерством освіти і науки певної країни та відкритті власного німецького освітнього центру на цій території.

У червні 2011 року на Міжнародній науково-практичній конференції в Німеччині «Освітні мости – провідні дослідники Німеччини, передові дослідження в Німеччині», на якій були присутні науковці з Німеччини, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейну та Люксембургу та ін., федеральний Міністр освіти і досліджень Німеччини, Аннетте Шаван (A. Schavan) та її колеги Х. Вебер (H. Weber) та Л. Вінтермантель (L. Wintermantel) узагальнили у своїх виступах результати дебатів. А. Шаван зазначила, що головним здобутком наукового зібрання 2011 року є знаходження спільного рішення щодо проведення злагодженої освітньої політики щодо інтернаціоналізації університетської освіти у німецькомовних країнах [44]. У своїх виступах Х. Вебер та Л. Вінтермантель наголосили на тому, що типи стратегій інтернаціоналізації університетської освіти, зокрема тип *A*, *B* і *C*, запропоновані Міністерством освіти і досліджень Німеччини у 2008 році, були визнані у всіх німецькомовних країнах [44, с.4–11].

Аналіз нормативно-правового законодавства Німеччини, починаючи з 1913 р. XX ст. – 2007 р. XXI століття, на предмет його зміни щодо інтелектуальної міграції дозволив установити причинно-наслідковий зв'язок реформування імміграційної політики країни та процесу європейської інтеграції. Так, уповноважений представник

Федерального правління Німеччини з питань міграції, біженців та міжнародної інтеграції М. Бьомер (М. Bömer) стверджує, що, починаючи з 80-х років XX століття, питання імміграції поступово стає частиною інтеграційного диспуту серед представників європейської спільноти. Простежимо, як на рівні міжнародного законодавства створювалися передумови для інтернаціоналізації університетської освіти (Австрія, Німеччина, Швейцарія, Ліхтенштейн та Люксембург):

- Шенгенська угода (1985 і 1990 рр.) – договір «Про скасування паспортного митного контролю між країнами ЄС», що передбачає скасування поліцейських перевірок на внутрішніх кордонах держав, які ратифікували угоду (Німеччина, Бельгія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Франція, згодом до цієї зони долучилися такі країни, як Італія, Австрія (1997 р.), на основі спеціальних угод у 2007 р. до них приєдналися Швейцарія (2009 р.), Ліхтенштейн (2010 р.) та ін.; на сьогодні цей договір підтримує 101 країна світу, у тому числі Україна.);

- «Дублінська конвенція» («Дублін I» (1990 р.), відповідно до якої відбувається визначення держави, що відповідає за розгляд клопотання про надання притулку в одній із держав-членів ЄС (Німеччина, Франція, Австрія, Люксембург та ін.));

- Маастріхтський договір про створення ЄС (1992 р.), що визначив економічні, соціально-політичні, загальні зовнішні основи безпеки, правові і внутрішні права мігрантів, компетенцію внутрішніх органів стосовно мігрантів у певній країні ЄС та функції правосуддя (Німеччина, Австрія, Люксембург, Швейцарія та ін.);

- Амстердамський договір (1997 р.), що став початком розбудови єдиного простору свободи, рівності і правосуддя на території ЄС, відповідно до цього договору імміграція та надання притулку стали складовою частиною комунітарного права ЄС (Німеччина, Австрія, Люксембург, Швейцарія та ін.);

- «Дублін II» (2003 р.), що доповнює конвенцію від 1990 р., метою якої є запобігання передачі біженців між державами (тобто проблеми «орбітального обертання біженців»), щоб уникнути подачі заяв про надання притулку в одній країні після того, як аналогічне клопотання було відхилено в іншій країні (Німеччина, Австрія, Люксембург, Швейцарія та ін.);

- Гаазька програма зміцнення свободи, безпеки і правосуддя ЄС (2004 р.) що зосереджується на створенні єдиної процедури надання статусу біженця чи додаткового захисту і приділяє більше уваги охороні зовнішніх кордонів (Німеччина, Австрія, Люксембург, Швейцарія та ін.);

• «Дорожня карта імміграції» – політичний план щодо легальної імміграції, був затверджений Європейською комісією у грудні 2005 р. (Німеччина, Австрія, Люксембург, Швейцарія) [4; 6, с. 18–21; 12; 13; 21; 30].

Історико-генетичний аналіз нормативно-правового законодавства Німеччини за останні 100 років дозволяє стверджувати, що, починаючи з 1913 року, німецька політика щодо громадянства позначилась реформаційними змінами, які принесли певну лібералізацію у вирішення цього питання. Проте поряд з позитивними тенденціями у цій сфері існують також і негативні наслідки, оскільки німецька політика щодо громадянства характеризується суспільно-політичною амбівалентністю. З одного боку, існує недовіра до іноземців, а з другого – наявні спроби залучити їх до суспільного життя. Нині ознакою успішної інтеграції у країні є збільшення кількості високоосвічених мігрантів з країн пострадянського простору.

Зауважимо, що засоби державного регулювання імміграції в німецькомовних країнах відрізняються. Так, у Швейцарії іммігрантам заборонено протягом року міняти місце роботи, протягом двох років – професію та місце проживання, а також заборонено брати участь у профспілковій діяльності. Подібні за змістом законодавства щодо іммігрантів діють також у Австрії. Уряди Ліхтенштейну та Люксембургу заохочують сімейну імміграцію, водночас проводять державну політику щодо обмеження загальної кількості іноземців, які перебувають у країні [2; 8, с. 67–72].

У процесі формування міжнародного компонента в межах державної освітньої політики національні служби академічних обмінів пропонують широкий спектр стипендійних програм, метою яких є залучення талановитої молоді з-за кордону на навчання у вищі навчальні заклади країни задля сталого соціального розвитку, розв'язання демографічної проблеми та економічного процвітання країни. У Німеччині основну відповідальність за такі зарубіжні ініціативи, бере на себе DAAD, що створена у 1925 році у Бонні, як спільна установа вищих навчальних закладів країни. Її членами можуть бути всі ВНЗ, що представлені на німецькій Конференції ректорів вищих навчальних закладів, та представництва студентів цих освітніх установ [19].

Завдання DAAD полягають у розвитку та підтримці міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти шляхом обміну студентами й науковцями у всьому світі та проведення програм з обміну (в обох напрямках, тобто підтримка перебування з метою навчання або дослідження німців за кордоном та іноземців у Німеччині). DAAD має

власні відділення, викладачів або об'єднання колишніх стипендіатів у понад сотні країн та бере активну участь у заснуванні відділень при німецьких вищих школах, де викладання ведеться іноземною мовою [15]. Німецька служба академічних обмінів фінансується за рахунок Міністерства закордонних справ ФРН, Федерального міністерства освіти та досліджень, Федерального міністерства економічної співпраці країни. У 2010 році було профінансовано перебування 20,032 німців за кордоном та 31,930 іноземців у Німеччині, тобто загалом 51,962 осіб [16].

До першочергових завдань філіалу DAAD у представництвах певних країн світу належить: інформування та консультації з приводу системи вищої освіти в Німеччині, про можливості навчання та отримання стипендії у країні; організація та проведення конкурсу на отримання стипендій DAAD (інформація, розсилання заяв, консультації, приймання документів та ін.); підтримка контактів з колишніми стипендіатами (DAAD) (інформування, запрошення на зустрічі стипендіатів та ін.); консультації співробітників та студентів німецьких університетів, які навчаються або проводять дослідження в певній країні, підтримка контактів з німецькими та іноземними вищими навчальними закладами, проведення інформаційних доповідей, консультацій у межах між університетського партнерства, співпраця з Міністерством освіти, посольством певної країни); співробітництво з іншими представництвами німецьких організацій у галузі освіти (Гете-Інститут) та лекторами DAAD, які працюють за кордоном [17].

Варто зазначити, що в Німеччині крім DAAD, відповідальність за розвиток, активізацію та поширення інтернаціоналізації університетської освіти покладено на провідні фундації країни, стипендійні фонди та школи, що надають стипендії на навчання іноземним студентам. Аналіз офіційних сайтів провідних фундацій Німеччини (фонд ім. К. Аденауера, фонд ім. А. Тепфера, фонд ім. Г. Бьоля, фонд ім. Ф. Берта, фонд ім. Ф. Науманна, фонд ім. Р. Люксембург, фонд ім. Г. Бьоклера, фонд ім. Г. Генкель), що надають стипендії іноземним студентам на навчання презентує повний спектр стипендійних проектів Німеччини для іноземних студентів світу.

На початку 90-х років XX століття у Швейцарії з метою обміну культурним та професійним досвідом серед представників різних країн світу було створено освітній проект «Управління-Освіта-Проект-Схід-Захід» (Management-Ausbildungs-Projekt-Ost-West) MAROW. Цей проект передбачає навчання в одній із провідних бізнес-шкіл Швейцарії, університеті Санкт-Галлена. Учасники мають змогу самостійно обрати

Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах

курси відповідно до інтересів. Крім того, студенти користуються правом проходити практику на підприємствах у межах Швейцарії [29].

В Австрії відповідальність за рівень інтернаціоналізації університетської освіти покладено на Австрійську службу академічних обмінів (Österreichische Austauschdienst – OeAD), організацію з обмеженою відповідальністю, що є аналогом (DAAD). OeAD є провідною службою країни, що забезпечує поширення європейської та міжнародної мобільності студентів, викладачів, науковців та адміністрації вищих навчальних закладів та сприяє активізації міжнародного співробітництва між університетами Європи [32]. Як постачальник повного спектра міжнародних освітніх послуг, OeAD виконує низку функцій, а саме: інформативну (надає інформацію про стипендійні програми та дослідницькі гранти університетів Австрії, їх мету, тривалість, розмір стипендії, консультує з питань наявності необхідних документів для заяви на стипендію), правову (окреслює права та обов'язки іноземних студентів і дослідників на території країни та надає безкоштовні консультації), організаційну (сприяє активній розробці національного проекту Австрії для студентів та науковців країни «Навчання та дослідження у всьому світі», приймає активну участь у розробленні стратегій інтернаціоналізації університетської освіти в Австрії) [32].

На відміну від Німеччини, Швейцарії та Австрії, які мають власні програми міжнародного академічного обміну, в Ліхтенштейні та Люксембурзі відсутні національні програми академічної мобільності. Але в контексті проблематики дослідження доцільним є аналіз діяльності Інтернаціональної академії філософії (Ліхтенштейн) та Університету Люксембургу.

Показано, що створення національних служб академічних обмінів (DAAD – Німеччина, OEAD – Австрія, MAROW – Швейцарія) та започаткування інтернаціональних стипендій від провідних наукових товариств Німеччини («Ernst Mach», «Franz Werfel», «Richard Plaschka» для студентів німецькомовних країн та Бельгії) активізувало академічну мобільність студентів та викладачів, у цілому стимулювало поширення інтернаціоналізації університетської освіти в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейні та Люксембурзі.

Варто зазначити, що інноваційна концепція розвитку вищої школи в Європі на засадах її інтернаціоналізації передбачає покращання якості освіти. Стратегія забезпечення якості університетської освіти в німецькомовних країнах спирається на концептуальні положення нормативних документів, серед

найважливіших виокремлюємо такі: Закон «Про Асоціації» (2002 р.) (Австрія) [35], «Статут австрійського агентства із забезпечення якості вищої освіти» (Австрія) [38]; Німеччина – Закон «Про створення фонду з акредитації навчальних програм Німеччини» (від 15.02.2005 р.) [23], Центральне акредитаційне агентство у місті Ганновер (2002 р.), Акредитаційна рада (2006 р.); Швейцарія – Закон «Про розвиток університетів та координацію їх роботи у швейцарському секторі вищої освіти» (від 29.05.2009 р.) [7; 9], Швейцарське агентство з акредитації системи вищої освіти та контролю її якості (2010 р.); Ліхтенштейн – Закон «Про вищу освіту (від 25.11.2004 р.) [24], Закон «Про університет Ліхтенштейну» (2005 р.) [25]; Люксембург – національні доповіді Люксембургу щодо змін та нововведень в освітній галузі країни відповідно до вимог Болонського процесу (2004–2005 рр.; 2005–2007 рр.; 2007–2009 рр.) [5].

У 2002 році на Конференції ректорів вищих навчальних закладів країни за ініціативи Федерального Міністерства освіти, науки і культури Австрії, за участі представників Університету прикладних наук, приватних університетів країни та Союзу студентів відповідно до Закону «Про асоціації» (2002) було представлено «Статут Австрійського агентства із забезпечення якості вищої освіти» (AQA). У Статуті було визначено організаційні засади функціонування AQA, його мету, функції, права та обов'язки членів Акредитаційної Ради, її склад, управлінську ієрархію тощо [3; 33].

Після тривалого організаційного періоду у 2004 році Федеральним Міністерством освіти, науки і культури Австрії було створено «Австрійське агентство із забезпечення якості вищої освіти» (AQA), що стало офіційним, незалежним органом оцінки та сертифікації вищих навчальних закладів країни [3; 33]. Голова наукової управлінської групи AQA, професор Ольденбургського університету А. Ханфт (A. Hanft) зазначив, що до особливостей організації процедури оцінювання роботи університетів Австрії належить створення Міжнародної спеціалізованої наукової ради (§ 17, п. 1 AQA), членами якої стали видатні науковці Європи, зокрема провідні професори Австрії (К. Брюннер (C. Brünner), Г. Зуна-Краткі (G. Zuna-Kratky)), Німеччини (У. Шмідт (U. Schmidt)), Швейцарії (У. Брудерманн (U. Brudermann), А. Шенкер-Вікі (A. Schenker-Wicki)), Норвегії (Дж. Хаакштад (J. Haakstad)), Нідерландів (Д. Вестерхайден (D. Westerheijden)). А. Ханфт переконана, що комплексне оцінювання діяльності певного вищого навчального закладу інтернаціональним складом AQA є достовірним, правдивим, об'єктивним

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

та критичним показником його якості, індикатором конкурентоспроможності університету [3].

Погоджуючись з думкою А. Ханфт, представник Федерального Міністерства освіти і досліджень Німеччини, професор К. Анц (С. Anz) переконаний, що залучення представників наукової спільноти з-за кордону до оцінювання діяльності університетів країни є яскравим показником існування належної наукової і науково-дослідницької діяльності у вищих навчальних закладах країни. При цьому дослідник запевняє, що, з одного боку, отримання сертифікату, який підтверджує відповідність певним стандартам якості освіти, є ваговим доказом належної підготовки у ВНЗ, а з другого – стає показником його конкурентоспроможності та повністю ліквідує неправдиву фікцію досягнень [11].

Відповідно до параграфу § 116 Закону «Про вищу освіту» (2002) та параграфу § 146 Кримінального кодексу Австрії, ті вищі навчальні заклади, які видають студентам дипломи без процедури акредитації в AQA, дістануть покарання у вигляді позбавлення ліценції на право надання освітніх послуг строком до п'яти і більше років [27].

У травні 2006 року в Швейцарії з метою забезпечення та підвищення якості вищої освіти були прийняті нові конституційні положення, які вперше стосувалися усієї держави в цілому, тобто всіх без винятку кантонів країни. Стаття 61 а, пункт 1 містить нові положення «Про вищу освіту» і регламентує консолідацію зусиль федерації та кантонів Швейцарії задля покращання якості системи вищої освіти в країні, активізації процесу інтернаціоналізації університетської освіти та отримання короткострокових (прибуток вищих навчальних закладів від плати за навчання) та довгострокових (укладання ділових угод) економічних прибутків [37].

У травні 2009 року на Конференції ректорів вищих навчальних закладів країни було прийнято проект Федерального Закону «Про розвиток університетів та координацію їх діяльності у швейцарському секторі вищої освіти», що набув чинності з травня 2009 року [7; 37]. Аналіз статей цього Закону, зокрема ст. 63 а, ст. 64, абз. 2, ст. 66, абз. 1, ст. 95, абз. 1, дозволив окреслити прогностичні моделі розвитку системи вищої освіти у контексті її якості, а саме:

- розроблення єдиної для всієї країни «макрошвейцарської» системи вищої освіти;
- створення об'єднаних вищих навчальних закладів Швейцарії шляхом координації діяльності освітніх установ у різних кантонах країни;

– забезпечення якості системи вищої освіти шляхом акредитації вищих навчальних закладів;

– збільшення фінансування університетів та інших ВНЗ країни [37].

У 2010 році було створено «Швейцарське агентство з акредитації системи вищої освіти та контролю її якості», що є юридично незалежною установою. У ст. 22 Закону «Про розвиток університетів та координацію їх діяльності у швейцарському секторі вищої освіти» було зазначено, що Швейцарська рада з акредитації є головним відповідальним органом країни, що складається з 15–20 незалежних експертів [37].

Аналіз Закону «Про розвиток університетів та координацію їх діяльності у швейцарському секторі вищої освіти» дозволяє стверджувати, що питання акредитації вищих навчальних закладів у Швейцарії регулюються у статтях 22–27. Так, інституційна акредитація є необхідною умовою встановлення «статусу університету», його ліцензії на надання освітніх послуг (інститут, університет, педагогічний коледж, політехнічний інститут) та виділення вищому навчальному закладу відповідних федеральних субсидій, що уможливорює активізацію інтернаціоналізації університетської освіти [37]. Крім того, нами встановлено причинно-наслідковий зв'язок між процесом акредитації інституційних установ та вдосконаленням навчальних програм університетів.

Теоретичний аналіз нормативно-правових актів у галузі системи вищої освіти Ліхтенштейну, а саме Закону «Про вищу освіту» (2004) та Закону «Про університет Ліхтенштейну» (2005), дозволив визначити відмінні від Швейцарії та Австрії особливості забезпечення якості системи вищої освіти в країні. Ними стали:

– бюрократичний контроль держави, а саме уряду та управління освіти за діяльністю вищих навчальних закладів (ст. 17 Закону «Про університет Ліхтенштейну»);

– відсутність національного органу контролю якості системи вищої освіти (ст. 27 Закону «Про вищу освіту») [24; 25].

Варто зазначити, що князівство Ліхтенштейн є дійсним членом Європейської організації із забезпечення якості у вищій освіті (ENQA), тому внутрішній контроль якості системи вищої освіти здійснюється на основі стандартів для внутрішнього гарантування якості вищих навчальних закладів, що розроблені цією організацією. Прем'єр-міністр князівства Ліхтенштейн О. Гаслер (O. Hasler) запевняє, що тісна співпраця з акредитаційними агентствами Німеччини, Австрії та Швейцарії є скоординованою та передбачає у майбутньому розроблення та створення власного акредитаційного центру [38].

Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах

Цілісний аналіз «Національних доповідей Люксембургу щодо змін та нововведень в освітній галузі країни відповідно до вимог Болонського процесу у 2004–2005 рр., 2005–2007 рр., 2007–2009 рр.» дозволив окреслити три фази формування та становлення національної системи забезпечення якості університетської освіти у першому десятилітті ХХ століття:

- початкова (2003 – 2005 рр.) – створення першого та єдиного вищого навчального закладу країни – університету Люксембургу та визначення внутрішньої процедури оцінювання діяльності цього університету (комплексне гарантування якості покладено на адміністрацію (на чолі з ректором ВНЗ) та управлінський апарат вищого навчального закладу);

- розвивальна (2005 – 2006 рр.) – розроблення першого пілотного проекту акредитації магістерських програм у галузі інформатики Акредитаційною радою Німеччини;

- конструктивна (2006 – 2009 рр.) – визначення внутрішніх (наукові дослідження та інновації, викладання і навчання, організація й управління вищими навчальними закладами) та зовнішніх (незалежне оцінювання п'ятьма міжнародними експертами якості навчання у ВНЗ) засад оцінювання якості університетської освіти в країні [5].

Міністр культури, вищої освіти та досліджень Люксембургу, професор Г. Донделінгер (G. Dondelinger) вважає, що поінформованість про якість комплексу послуг, що надаються в університеті Люксембургу та незалежна об'єктивна оцінка діяльності вищого навчального закладу групою міжнародних експертів стане запорукою успіху інтернаціоналізації університетської освіти в країні та приведе у майбутньому до створення розгалуженої системи вищої освіти князівства Люксембург [20, с. 5–12].

Теоретичний аналіз освітніх документів у сфері якості та акредитації системи вищої освіти Німеччини за період з 2002 – 2010 роки дозволив окреслити стадії розвитку процедури оцінювання якості системи вищої освіти країни, її структуру. Так, першим етапом оцінювання якості в Німеччині є самодослідження вищого навчального закладу, що реалізується шляхом акредитації навчальних програм певного вищого навчального закладу національним Фондом з Акредитації навчальних програм країни [14; 28]. До його складу входять: чотири представники від Міністерства освіти і досліджень Німеччини, чотири представники від провідних ВНЗ країни, два незалежних іноземних експерти в галузі акредитації університетів, два представники

профспілкових студентських організацій та один громадський спостерігач. Акредитація передбачає видачу сертифіката, який підтверджує відповідність певним стандартам якості. Вона базується на процедурі оцінювання, яка застосовується до навчальних програм, і видається на певний термін (п'ять років).

У Німеччині у 2002 році було створено Центральне акредитаційне агентство у місті Ганновер, до компетенції якого належать питання акредитації інтернаціоналізованих навчальних програм університетів країни. Критеріями оцінювання цих програм стали такі компоненти:

- наявність угоди про співробітництво з іншим університетом (активізація двосторонніх відносин); визначені терміни певної навчальної програми;
- упровадження кредитно-модульної системи залікових одиниць; розробка цільових маркетингових стратегій (оптимізація набору «якісних» іноземних студентських контингентів);
- збалансування чисельності іноземних студентів з німецькомовних країн, європейських держав та інших країн світу;
- впровадження дієвої системи підвищення професійної кваліфікації викладачів інтернаціоналізованих навчальних дисциплін;
- забезпечення викладання іноземними науковцями навчальних курсів міжнародного змісту;
- диференціація навчальних програм за рівнем складності засвоєння навчального матеріалу тільки іноземною мовою;
- побудова змісту інтернаціоналізованих навчальних програм відповідно до всебічного (соціально-культурного, фахового) розвитку особистості, що включає виховання у студентів любові до культури іншого народу, а також поваги до традицій інших націй, проведення консультацій з іноземними студентами [35; 36].

З метою популяризації якості системи вищої освіти Німеччини було створено у 2006 році Акредитаційну раду, повноваження якої охоплюють усю країну. Відповідно до основних положень «Про повноваження Акредитаційної ради» (від 24.02.2006 р.) її діяльність підтримується секретаріатом, пов'язаним з Асоціацією університетів й іншими закладами вищої освіти Німеччини. До компетенції Акредитаційної ради належить не надання акредитації як такої, а сертифікація органів, відповідальних за акредитацію нових програм, від імені ради. До її складу входять п'ять представників від Постійної конференції ректорів вищих навчальних закладів Німеччини та шість міжнародних експертів. На

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

другому етапі до оцінювання якості системи вищої освіти залучають незалежних експертів [35].

Порівняльно-зіставний аналіз нормативно-правових документів у галузі освіти німецькомовних країн дозволив виявити характеристику процесу акредитації та забезпечення якості університетів в німецькомовних країнах, окреслити спільні та відмінні характеристики утвердження процесу акредитації та забезпечення якості університетської освіти в контексті її інтернаціоналізації (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика процесу акредитації та забезпечення якості університетської освіти в німецькомовних країнах

Параметри оцінювання	Країни				
	Німеччина	Австрія	Швейцарія	Ліхтенштейн	Люксембург
Створення національного агентства з акредитації ВНЗ	+	+	+	-	-
Внутрішнє оцінювання якості навчальних програм: а) усередині держави, б) незалежними експертами	а	а	а	б	б
Зовнішнє оцінювання якості освіти у ВНЗ міжнародними експертами	+	+	+	+	+
Об'єктивна оцінка ефективності системи акредитації та забезпечення якості вищої освіти міжнародними експертами на конференції міністрів 46 країн-учасниць Болонського процесу (Будапешт – Відень, 2010 рік)	+	+	+	-	-

Примітки: умовні позначки: «+» – позитивний показник, «-» – негативний.

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [34; 40].

За матеріалами табл. 1 стає зрозумілим, що до спільних характеристик утвердження процесу акредитації та забезпечення якості університетської освіти в німецькомовних країнах світу відносять:

- створення національного агентства з акредитації системи вищої освіти (Німеччина, Австрія, Швейцарія);
- внутрішнє оцінювання якості навчальних програм усередині держави (Німеччина, Австрія, Швейцарія);

- зовнішнє оцінювання якості системи вищої освіти міжнародними експертами (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Ліхтенштейн, Люксембург);
- позитивна динаміка утвердження системи забезпечення якості вищої освіти (Німеччина, Австрія, Швейцарія).

Відмінними ознаками інновацій у сфері акредитації та забезпечення якості університетської освіти в окремих німецькомовних країнах стали: відсутність національного агентства з акредитації системи вищої освіти (Ліхтенштейн, Люксембург), внутрішнє та зовнішнє оцінювання якості вищої освіти незалежними експертами та незадовільна оцінка міжнародними експертами на Будапештсько-Віденській конференції міністрів 46 країн-учасниць Болонського процесу у 2010 році щодо утвердження системи забезпечення якості вищої освіти (Люксембург, Ліхтенштейн).

На національному рівні в Німеччині з метою посилення інтернаціоналізації університетської діяльності, підвищення конкурентоспроможності вищої освіти країни, розширення можливості залучення як вітчизняних, так і зарубіжних докторантів і задоволення потреби у науковцях, що мають ступінь доктора, у сучасній освітній системі Німеччини було започатковано науковий конкурс серед вищих навчальних закладів країни, що має назву «Ініціатива якості», або «Ініціатива щодо переваг» («Exzellenzinitiative») [43]. Цей проект започаткований під девізом «зрощення науковців» замість їх запозичення. Крім того, він передбачає початок міжнародної компанії щодо пропаганди університетського навчання в країні на світовому рівні [22]. До 2011 році на цей проект федеральний уряд та землі виділяють 1,9 млрд євро. На ці кошти передбачається виплата стипендій аспірантам, фінансування відомих наукових центрів за визначеними науково-дослідницькими напрямками, а також формування елітних університетів науково-дослідного профілю (не більше десяти). Метою цього проекту є виявлення лідерів серед німецьких університетів, які в майбутньому були б конкурентоспроможними у всіх галузях знань. При цьому за розроблену концепцію реформ університету, що продемонструє, яким чином вищий навчальний заклад у найближчі п'ять років збирається вийти на передові рубежі світових наукових досліджень, федеральним урядом пропонується вагома матеріальна винагорода [22].

«Ініціатива якості», або «Ініціатива щодо переваг», включає три різні форми:

- коледжі випускників («Graduiertenschulen») – навчальні центри, що надають оптимальні умови вітчизняним та іноземним аспірантам і докторантам для проведення наукових досліджень;

Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах

- «суперкластери», або «кластери якості» («Exzellenzcluster») – науково-дослідницькі та освітньо-інформаційні центри міжнародного масштабу, що утворюють єдину систему з позауніверситетськими інститутами, спеціалізованими вищими школами та підприємствами;

- концепції майбутнього («Zukunftskonzepte») – міжнародні навчальні центри, лабораторії, які створені відповідно до провідних спеціальностей певного університету, що займаються вивченням та дослідженням перспективних концепцій, проектів [2; 22].

На національному рівні федеральний уряд розробив правила участі університетів у науковому конкурсі. Тому для того, щоб взяти участь у цьому проекті, вищий навчальний заклад повинен мати хоча б один суперкластер, одну школу випускників та одну перспективну концепцію. Вищі навчальні заклади, що мають три вказані установи, отримують можливість претендувати на звання почесного «елітного університету» країни. Відбір університетів здійснює міжнародна висококваліфікована рада. До її складу входять представники Німецького наукового товариства (DFG), яке здійснює фінансування науки, та Наукова рада, що є головним органом Німеччини, відповідальним за наукову політику в країні.

Влітку 2007 року уряд разом з федеративними землями оголосили початок цього конкурсу. Восени 2007 року були оголошені результати першого туру: відібрані 18 аспірантських шкіл, 17 суперкластерів та 3 концепції майбутнього. До університетів, що здобули перемогу в усіх напрямках належать: Мюнхенський університет ім. Людвіга-Максиміліана, Технічний університет Мюнхена та Вища технічна школа в Карлсруе. При цьому у жовтні 2007 року Мюнхенський університет отримав 190 млн євро. Наступний етап «Ініціативи якості» було проведено восени 2008 року. У другому турі за звання «елітний університет» з 70 ВНЗ-учасників переможцями стали: два берлінських університети та Вища технічна школа Ахена, а також університети Мюнхена, Бохума, Фрайбурга, Геттінгена, Гейдельберга та Констанца [2; 22].

Крім цього, яскравим втіленням специфічного підходу німецькомовних країн до інтернаціоналізації університетської освіти став освітньо-інноваційний проект «Університет Великого Регіону», розроблений у 2008 році з ініціативи університетів Німеччини, Бельгії, Люксембургу та Франції. Наголосимо, що цей проект створювався не на пустому місці. Його передвісником стала «Університетська Хартія Великого Регіону з 1984 року». Головними чинниками, що зумовили появу інноваційного проекту «Університет Великого Регіону», стали:

- на регіональному рівні (у 1999 році – підписання Болонської декларації про створення загальноєвропейського простору вищої освіти);
- на національному рівні (у 2003 році – розроблення спільного транснаціонального освітнього проекту «2020 Перспективи на майбутнє» («Zukunfts bild 2020» («2020 Vision for the Future»)) щодо покращання економічного, соціального, освітнього та науково-дослідницького потенціалу регіону [41].

У вересні 2008 року в межах проекту «Європейське Територіальне Співробітництво, 2007 – 2013 рр.» (Interreg IVa) за підтримки ЄС та з ініціативи адміністрації університетів Німеччини (Трірський і Технічний університет Кайзерслаутерну, федеративної землі Рейнланд-Пфальц та університет землі Сар), Бельгії (університет Льєж, регіон Валлонія (німецькомовне співтовариство)), Люксембургу (Люксембурзький університет) та Франції (Нансі університет, Лотарінгії та університет Поля Верлана, округ Мец) було започатковано перший інноваційний, транскордонний, мультилінгвальний, науково-дослідницький проект «Університет Великого Регіону» («University of the Greater Region» (UGR)), до складу якого увійшли близько 115 000 студентів, близько 9000 науковців та 7000 представників адміністрації ВНЗ, загальний кошторис якого становить близько 6 мільйонів євро [41; 42].

Цей проект спрямований на практичне втілення цілей Болонського процесу, зокрема активізації академічної мобільності, покращання якості університетської освіти, розроблення спільних інтернаціоналізованих навчальних програм та впровадження загальноєвропейських академічних ступенів «бакалавр», «магістр», набуття досвіду роботи в інтернаціональних міждисциплінарних групах, становлення полікультурного та мультилінгвального освітнього середовища та розвитку транскордонного співробітництва між вищими навчальними закладами, створення спільної асоціації університетів на рівні Великого Регіону [42].

На підставі аналізу 9-го Самміту «Великого Регіону» 2009 року [41] було складено таблицю «Інноваційна транскордонна організація науково-дослідницької діяльності «Університету Великого регіону (URG)» (див. табл. 2), що дає змогу окреслити структурні особливості побудови цього проекту, його методологічну основу.

За матеріалами табл. 2 з'ясовано, що до структурних особливостей побудови цього проекту слід віднести: інноваційність його організаційно-структурної ієрархії (модульність) та впровадження великої кількості експериментальних пілотних проектів. Аналіз організаційної структури «URG» дозволив окреслити його методологічну основу, що полягає у

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

виокремленні спеціальних організаційних одиниць-модулів (управління, академічна мобільність, освіта, дослідження та співпраця), які є необхідним підґрунтям, механізмом співпраці з зарубіжними партнерськими університетами у галузі освіти та наукових досліджень.

Таблиця 2

Інноваційна транскордонна діяльність – «Університет Великого Регіону»

«Університет Великого Регіону»		
Організаційна структура «URG»	Транскордонне співробітництво: університети-партнери	Спільні завдання вищих навчальних закладів
Modul 1 (управління)	університет землі Сар (Німеччина) / університет Льеж (Бельгія)	забезпечення маркетингової діяльності ВНЗ; розроблення Інтернет-порталу університету трьома мовами (англійською, німецькою, французькою); забезпечення координації в роботі ВНЗ; здійснення контролю за роботою усіх підрозділів ВНЗ та об'єктивна оцінка результатів його діяльності
Modul 2 (академічна мобільність)	університет Люксембурга / університет Поля Верлана, Мец (Франція)	взаємовизнання та зарахування іспитів; розроблення та введення єдиних інтернаціоналізованих навчальних програм та спільного Додатку до диплома; введення єдиного студентського квитка та пільгового квитка на транспорт; забезпечення доступу до інфраструктури ВНЗ (їдальні, бібліотеки тощо)
Modul 3 (освіта)	університет Поля Верлана, Мец (Франція) / університет землі Сар (Німеччина)	презентація навчальних програм, курсів, розроблених проектною групою ВНЗ; розроблення спільних інтернаціоналізованих навчальних програм та транскордонних курсів; створення віртуальної мережі бібліотек
Modul 4 (дослідження)	університет Нансі (Франція) та університет Люксембурга	створення загальної науково-дослідницької мережі перспективних проектів; розроблення транскордонного проекту щодо створення спільних аспірантських та докторських студій;
Modul 5 (співпраця)	університет Льеж (Бельгія) / університет Поля Верлана, Мец (Франція)	налагодження співпраці з іншими ВНЗ Європи; інформаційна презентація результатів діяльності цього університету

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [41; 42].

Стає очевидним, що окремі університети, які беруть участь у проекті «Університет Великого регіону», використовують транскордонну стратегію інтернаціоналізації університетської освіти (викладання навчальних дисциплін трьома мовами – німецькою, французькою та

англійською – іноземними професорами в межах «URG»), яка включає таку організаційну структуру:

1) Modul 1 (управління): університет землі Сар (Німеччина) / університет Льєж (Бельгія) – забезпечення маркетингової діяльності вищого навчального закладу, розроблення Інтернет-порталу університету трьома мовами (англійською, німецькою, французькою), забезпечення координації в роботі вищих навчальних закладів, здійснення контролю за роботою всіх підрозділів університету та об'єктивна оцінка результатів його діяльності;

2) Modul 2 (академічна мобільність): університет Люксембургу / університет Поля Верлана, Мец (Франція) – взаємовизнання та зарахування іспитів, розроблення та введення єдиних інтернаціоналізованих навчальних програм та спільного Додатка до диплома, введення єдиного студентського квитка та пільгового квитка на транспорт, забезпечення доступу до інфраструктури університету (їдальні, бібліотеки тощо);

3) Modul 3 (освіта): університет Поля Верлана, Мец (Франція) / університет землі Сар (Німеччина) – презентація навчальних програм, курсів, розроблених проектною групою ВНЗ, розроблення спільних інтернаціоналізованих навчальних програм і транскордонних курсів, створення віртуальної мережі бібліотек;

4) Modul 4 (дослідження): університет Нансі (Франція) та університет Люксембургу – створення загальної науково-дослідницької мережі перспективних проектів, розроблення транскордонного проекту щодо створення спільних аспірантських та докторських студій;

5) Modul 5 (співпраця): університет Льєж (Бельгія) / університет Поля Верлана, Мец (Франція) – налагодження співпраці з іншими вищими навчальними закладами Європи, інформаційна презентація результатів діяльності цього університету [41; 42].

У 2010 році на 10-му Саміті «Великого Регіону» було окреслено перші підсумки щодо діяльності цього освітнього проекту. Ними стали:

- створення адміністративної ієрархії університету, до складу якої увійшли такі підрозділи, зокрема експертна комісія (10 комітетів по 7–20 представників), проектна група (20 постійних членів), керівна група (15 представників), комісія з оцінки роботи підрозділів (12 науковців) та президенту;

- налагодження мережевої роботи між університетами-партнерами; розроблення та введення спільних інтернаціоналізованих навчальних програм;

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

- створення загальної бази даних електронної мережі, «віртуальної бібліотеки»;
- введення системи студентських карток та студентського пільгового квитка на транспорт;
- розроблення та введення в дію спільного університетського сайту, Інтернет-порталу «URG»;
- створення емблеми та логотипу університету;
- забезпечення участі студентів і викладачів «URG» у міжнародних наукових, науково-практичних конференціях та регіональних освітніх форумах [42].

Висновки. З огляду на інтенсивність модернізації вітчизняної вищої школи вважаємо за доцільне використати інноваційний досвід німецькомовних країн щодо інтернаціоналізації університетської освіти в німецькомовних країнах з урахуванням його особливості на регіональному, національному та інституційному рівнях серед яких:

- ✓ *на регіональному рівні:*
 - ❖ активізація співпраці з міжнародними освітніми організаціями, представництвами певних країн на території Німеччини, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейну та Люксембурга;
 - ❖ інтенсифікація міжнародного співробітництва;
 - ❖ конкуренція університетів на міжнародному ринку вищої освіти;
 - ❖ розроблення проекту «Університет Великого регіону»
 - ❖ здійснення транскордонної стратегії інтернаціоналізації університетської освіти (викладання навчальних дисциплін трьома мовами – німецькою, французькою та англійською іноземними професорами в межах Університету Великого регіону);
- ✓ *на національному рівні:*
 - ❖ удосконалення законодавчого поля німецькомовних країн у частині імміграційної політики стосовно іноземних студентів, аспірантів, іноземної інтелектуальної еліти;
 - ❖ інтернаціоналізація університетської освіти в межах гумбольдтіанської моделі університету;
 - ❖ визначення панівною мовою викладання студентам-іноземцям не англійської, а німецької, що стає в більшості університетів Німеччини, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейну та Люксембургу фундаментом німецькомовного суспільства та зумовлює єдність академічної німецькомовної спільноти;
 - ❖ створення національної агенції з акредитації системи вищої освіти (Німеччина, Австрія, Швейцарія); внутрішнє оцінювання якості

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

навчальних програм усередині держави (Німеччина, Австрія, Швейцарія), зовнішнє оцінювання якості системи вищої освіти міжнародними експертами (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Ліхтенштейн, Люксембург);

✓ *на інституційному рівні:*

- ❖ наявність конкретних перспективних концепцій розвитку вищих навчальних закладів, що зорієнтовані на одержання певного результату та втілюються засобами інтернаціоналізації;
- ❖ наповненість стратегій інтернаціоналізації конкретного університету формами, методами і технологіями їх реалізації;
- ❖ відповідність інтеграційної політики вищого навчального закладу його загальній концепції розвитку на майбутнє, що базується на синергії навчання, викладання і наукових досліджень за збереження традицій університету;
- ❖ впровадження значної кількості експериментальних пілотних проектів, що дає змогу здійснювати університетам власну політику інтернаціоналізації;
- ❖ налагодження співробітництва з партнерськими університетами на різних континентах та встановлення контактів з партнерськими університетами ближнього зарубіжжя;
- ❖ розроблення та впровадження курсів з вивчення культури різних народів, викладання яких здійснюється іноземними мовами;
- ❖ модернізація та модифікація навчальних програм, де інтеркультурність їх змісту, викладання іноземними мовами та виховання всебічно розвиненої особистості стає визначальним.

На подальше дослідження заслуговує детальне вивчення прогностичних орієнтирів інтернаціоналізації університетської освіти в німецькомовному регіоні, зокрема «Пакту про вищу школу 2020» (Der Hochschulpakt 2020) в Німеччині офіційному документі, у якому висвітлюється взаємодія ринку праці та системи освіти в країні тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимычев И. Ф. Новый национальный вопрос Германии / И. Ф. Максимычев // Современная Европа. – 2009. – № 4. – С. 69 – 77.
2. Achterhold G. Die Exzellenz-Universität. Eine Reportage über die Ludwig-Maximilians-Universität München / G. Achterhold, J. Greune // Deutschland, 2008. – № 1. – S. 12 – 17.
3. AQA policy of internal quality Management. [Electronic resource]. – URL : <http://www.aqa.ac.at>
4. Bergen Communiqué: Realizing the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Berlin, 19 September 2003. [Electronic resource]. – URL : <http://www.bologna-bergen2003.no>

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

5. Bologna Process, Template for National Report (Luxembourg) 2004-2005; 2005-2007; 2007-2009. [Electronic resource]. – URL : http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/
6. Bömer M. Im internationalen Wettbewerb um die besten Köpfe / M. Bömer // Deutschland, 2009. – № 2. – S. 18 – 21.
7. Botschaft zum Bundesgesetz über die Förderung der Hochschulen und die Koordination im schweizerischen Hochschulbereich (HFKG) (vom 29. Mai 2009), 2009. – S. 4562 – 4697. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.admin.ch>
8. Buhler D. In dubio contra projectum. Mensch und Natur im Spannungsfeld von Verstehen, Konstruieren, Verantworten / D. Buhler // Ethik für die Zukunft. Im Diskurs mit Hans Jonas. – München, 1994. – S. 67 – 89.
9. Bundesgesetz über die Förderung der Hochschulen und die Koordination im schweizerischen Hochschulbereich (29.05.2009) // Press-Rohstoff. – 2009. – S. 4697 – 4728. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.admin.ch>
10. Bundesministerium für Bildung und Forschung. Studie zum Europäischen und Internationalen Weiterbildungsmarkt. (Studienergebnisse und Handlungsempfehlungen zur „Internationalisierung der beruflichen Weiterbildung“ für deutsche Akteure, Teil 1, 1999. – Bonn : BMBF, 2010. – 96 s.
11. Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft, Forschung und Technologie Grenzüberschreitende Mobilität in Europa. (Tagungsbericht. Gemeinsame Tagung des Bundesministeriums für Bildung, Wissenschaft, Forschung und Technologie, der Carl Dulsberg Gesellschaft und des Deutschen Akademischen Austauschdienstes zum „Grünbuch Mobilität“ der Europäischen Kommission am 3./4. April 2009, Würzburg), 2009. – Bonn: BMBF. – 202 s.
12. Bürger, S. International Study on Transnational Mobility in Bachelor and Master Programmes / S. Bürger, M. Günther, B. Kehm, M. Kessler, M. Maiworm, A. Schelewsky // DAAD, 2006. – Bonn. – P. 1 – 65.
13. Castles S. The Age of Migration, Third Edition: International Population Movements in the Modern World. – Wash., 2003. – 338 p.
14. Das System der internen Qualitätssicherung der Stiftung zur Akkreditierung von Studiengängen in Deutschland (Drs. AR 95/2009) / Beschluss des Akkreditierungsrates vom 18.06.2007, geändert am 08.12.2009. – S. 11.
15. Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD) und Bundesministerium für Bildung und Forschung. Hochschulzusammenarbeit auf dem Weg zur Integration der mittel- und osteuropäischen Länder: Bericht zur Tagung des Deutschen Akademischen Austauschdienstes im Auftrag des Bundesministeriums für Bildung und Forschung im Rahmen der deutschen EU-Präsidentschaft am 12 / 13 April 1999, Dresden, 1999. – Bonn : DAAD & BMBF. – 142 s.
16. Deutscher Akademischer Austauschdienst & Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft. Internationales Hochschulmarketing. DOK & MAT 35, 1999. – Bonn : DAAD & Stifterverband. – 36 s.
17. Deutscher Akademischer Austauschdienst – Mobilitätsstudien: Zur Attraktivität des Studienstandortes Deutschland in Asien, 2000. – Bielefeld: Bertelsmann. – 86 s.
18. Der Nationale Integrationsplan. Neue Wege – Neue Chancen / Die Beauftragung der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration. – Berlin, 2007. – 199 s. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.Nationaler-Integrationsplan.de>
19. Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD) [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.DAAD.de>

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

20. Dondelinger G. Universities as actors of intercultural dialogue in wider society. The role of public authorities in promoting intercultural dialogue / German Dondelinger, 2010. – S. 21. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.coe.int](http://www.coe.int).
21. European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education (Bologna declaration). Covenanted in Bologna on the 19th of June, 1999. [Electronic resource]. – URL : [http:// www.win.nl/wsk/ondeerwijs/internationalisering/bologna](http://www.win.nl/wsk/ondeerwijs/internationalisering/bologna).
22. Exzellenzinitiative des Bundes und der Länder zur Förderung von Wissenschaft und Forschung an deutschen Hochschulen Ausschreibung für die zweite Programmphase Beschluss der Gemeinsamen Kommission von Deutscher Forschungsgemeinschaft (DFG) und Wissenschaftsrat (WR) vom 10. März 2010. – 4 s.
23. Gesetz zur Errichtung einer Stiftung „Stiftung zur Akkreditierung von Studiengängen“ in Deutschland“ (vom 15. Februar 2005), 2005. – Bonn. – 36 s.
24. Gesetz vom 25. November, 2004 über das Hochschulwesen (Hochschulgesetz, HSG) // Liechtensteinisches Landesgesetzblatt, 2005. – Nr. 2. – 30 s. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.gesetze.li](http://www.gesetze.li).
25. Gesetz vom 25. November, 2004 über die Universität Liechtenstein (LUG) // Liechtensteinisches Landesgesetzblatt, 2005. – Nr. 3. – 17 s. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.gesetze.li](http://www.gesetze.li).
26. Hochschulrektorenkonferenz eine Neufassung der Richtlinien (PNdS 1972, 1983, 1995, 2002) [Die elektronische Ressource]. Das Regime des Zugriffes : [http:// www.hrk.de](http://www.hrk.de)
27. Hochschulrahmengesetz, Art. 5 – 12. Textausgabe. – Bonn : Bundeszent. für Polit. Bildung, 12 April 2002. – 46 s.
28. Künftige Entwicklung der Länder- und hochschulübergreifenden Qualitätssicherung in Deutschland. Beschluss der Kulturminister Konferenz vom 01.03.2002. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.akkreditierungsrat.de](http://www.akkreditierungsrat.de)
29. MAROW, Schweiz. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.mapow.aiesecsg.ch/](http://www.mapow.aiesecsg.ch/)
30. Müßig-Trapp P., Schnitzer K. Vorbereitung Lisbon Declaration / P. Müßig-Trapp P, K. Schnitzer [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.bologna.mgimo.ru/fileserver/File/declarations/2007](http://www.bologna.mgimo.ru/fileserver/File/declarations/2007)
31. OECD/CERI-Bericht. Die Internationalisierung des Curriculums im Hochschulbereich. Die Internationalisierung des Hochschulwesens / (Bildungsforschung internationaler Organisationen 16., herausgegeben vom Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung), 1998. –Frankfurt : Peter Lang. – S. 44 – 109.
32. Österreichischer Austauschdienst. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.OeAD.ac.at/](http://www.OeAD.ac.at/)
33. Österreichische Qualitätssicherungsagentur (AQA). Statuten (Vereinsstatuten im Sinne des Vereinsgesetzes), Österreich, 2002. – S. 10. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.aqa.ac.at](http://www.aqa.ac.at)
34. Qualifikationrahmen für den schweizerischen Hochschulbereich (vom gemeinsamen Leitungsausschuss der drei Rektorenkonferenzen(la-rkh.ch) z.Hd. des Staatssekretariates für Bildung und Forschung verabschiedet am 23. November 2009) // CRUS – KFH, 2009. – [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.crus.ch](http://www.crus.ch)
35. Regeln für die Akkreditierung von Agenturen (Drs. AR 86/2002). 2002. – S. 8 [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : [http:// www.akkreditierungsrat.de](http://www.akkreditierungsrat.de)
36. Regeln für die Akkreditierung von Studiengängen und die Systemakkreditierung // beschluss des Akkreditierungsrates vom 08.12.2009 i.d.F. vom 10.12.2010. – 2010. – S. 30.

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

[Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.akkreditierungsrat.de>

37. Schweizerischer Akkreditierungsrat und Schweizerische Agentur für Akkreditierung und Qualitätssicherung (Art. 22 – 27), 2010. – S. 4690 – 4722.

38. Statuten Österreichischen Qualitätssicherungsagentur (AQA) / Vereinsstatuten im Sinne des Vereinsgesetzes, 2002 [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.aqa.ac.at>

39. Strengthening Germans role in the global knowledge society. Strategy of the Federal Government for the Internationalisation of Science and Research / Federal Ministry of Education and Research, 2008. – 29 p. [Electronic resource]. – URL : <http://www.bmbf.de/pubRD/Internationalisierungsstrategie-English.pdf>

40. Trends der Qualitätssicherungsagentur und des Qualitätsmanagement im Hochschulwesen Österreich // Facultas Verlag- und Buchhandels AG, 2009. – Wien. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.aqa.ac.at>

41. Universität der Großregion (UGR), 2003. – S. 18. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.uni-gr.eu>

42. University of the Greater Region (UGR). A cooperation project of the universities of Liege, Luxemburg, Metz, Nancy and Saarbrücken. Decisions of the 9th and 10th Summits of the Greater Region (2009, 2010). – P. 17. [Electronic resource]. – URL: <http://www.culture.routes.lu>.

43. Verwaltungsvereinbarung zwischen Bund und Ländern gemäß Artikel 91 b Abs. 1 Nr. 2 des Grundgesetzes über die Fortsetzung der Exzellenzinitiative des Bundes und der Länder zur Förderung von Wissenschaft und Forschung an deutschen Hochschulen / Exzellenzvereinbarung 11 (Ex. U 11). – 2006. – Berlin. – 9 s.

44. Zukunftsbild 2020». – 2003. – S. 11. [Die elektronische Ressource]. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.uni-gr.eu>